

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาสาธารณสุขของคนไทยได้เปลี่ยนไปจากในอดีต กล่าวคือในอดีตส่วนมากเจ็บป่วยและตายด้วยโรคติดเชื้อ หรือโรคติดต่อที่มีสาเหตุมาจากเชื้อโรค ได้แก่ วัณโรค บิด อหิวาต์ ทัยฟอยด์ ไข้ทรพิษ และโรคพยาธิ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันคนส่วนใหญ่เปลี่ยนมาเจ็บป่วยและตายด้วยโรคไร้เชื้อหรือโรคไม่ติดต่อ เช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน อุบัติเหตุ โรคหัวใจ โรคมะเร็ง เป็นต้น ซึ่งโรคดังกล่าวมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม และมีแนวโน้มจะสูงมากขึ้น ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพของคนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ ซึ่งประกอบด้วยลักษณะของการมีความรู้ ความสามารถในการทำงานหรือดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมด้วยนั้น จำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาองค์ประกอบการศึกษาับสุขภาพควบคู่กันไป โดยเริ่มจากวัยเด็กอันเป็นวัยพื้นฐานของการเจริญเติบโต เป็นผู้ใหญ่ที่มีศักยภาพและคุณภาพได้อย่างแท้จริง ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากที่บ้าน โรงเรียน และชุมชน ซึ่งเป็นสถาบัน ทางสังคมพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาและส่งเสริมสุขภาพอนามัยของเด็กให้เติบโต เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ (กรมอนามัย, 2543, หน้า 5)

“โรงเรียน” เป็นสถาบันทางสังคมพื้นฐานสถาบันหนึ่ง มีหน้าที่พัฒนาคนเพื่อช่วยให้คนมีศักยภาพและสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข เนื่องจากโรงเรียนเป็นแหล่งรวมของศาสตร์สาขาต่าง ๆ เป็นแหล่งผลิตและเลือกสรรให้ชุมชนตามความต้องการของชุมชน รวมทั้งเป็นที่รวมของเด็กในชุมชน โรงเรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาคนในทุก ๆ ด้าน แนวคิดใหม่ในการพัฒนาสุขภาพเด็กควบคู่ไปกับการศึกษาจึงเกิดขึ้น โดยมุ่งหวังที่จะให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสม และพัฒนาสุขภาพที่ดีให้กับผู้ปกครองและสมาชิกในชุมชน ซึ่งมาจากครอบครัวและสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน มีวิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อบางอย่าง คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งโรคติดต่อและไม่ติดต่อ ที่มีสาเหตุมาจากพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม วัยเด็กเป็นวัยที่กำลังเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และง่ายต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ถ้าจะมุ่งแก้ไขพฤติกรรม หรือสร้างพฤติกรรมที่ดีแก่เด็ก

โดยเด็กไม่ได้เห็นแบบอย่างที่ดีของครู พ่อแม่ และผู้ปกครอง ตลอดจนผู้ใหญ่ในชุมชนแล้ว การปรับเปลี่ยนสร้างพฤติกรรมจะเป็นไปได้ยาก โรงเรียนจึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมและสำคัญมากแห่งหนึ่งต่อการส่งเสริมสุขภาพในด้านการให้ความรู้ ปฎิบัติเจตคติ และสร้างเสริมทักษะที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ถูกต้องสำหรับนักเรียน ครู บุคลากรในโรงเรียน และชุมชน(กรมอนามัย, 2543, หน้า 7)

จากเหตุผลดังกล่าว องค์การอนามัยโลกภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEARO) จึงได้ร่วมมือกับกระทรวงสาธารณสุขและกระทรวงศึกษาธิการจัดประชุม Intercountry Consultation on Health Promoting Schools เมื่อต้นเดือนธันวาคม 2540 ณ กรุงเทพมหานคร ที่ประชุมได้เสนอแนวคิด หลักการ และแนวทางการดำเนินงาน “โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ” ขึ้น ซึ่งทุกประเทศลงมติเห็นด้วยกับแนวทางที่เสนอ พร้อมทั้งได้ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ สร้างเครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพระดับประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรร่วมกัน สำหรับประเทศไทย กระทรวงสาธารณสุขโดยกรมอนามัย ได้รับแนวคิดของโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ และกำหนดเป็นกลยุทธ์หนึ่งของการพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชน แต่เนื่องจากการดำเนินงานต้องมีการประสานงานตั้งแต่ระดับนโยบาย และระดับผู้บริหารของกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย ตลอดจนกระทรวงอื่น ๆ และองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงได้เสนอให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพแห่งชาติขึ้น พร้อมทั้งได้ประชุมระดมความคิดในการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในปี 2541 ซึ่งมีมติร่วมกันพัฒนาโรงเรียนทุกแห่งให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ (กรมอนามัย, 2543, หน้า 9)

โครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพนี้ จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่บ้าน โรงเรียน และชุมชน ดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้นสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการโรงเรียน จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพร่วมกัน ในทุกขั้นตอนร่วมกับการพัฒนาองค์ประกอบของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ 10 องค์ประกอบ จากการศึกษาของสาโรชและคณะ (2542) พบว่าปัจจัยที่นำไปสู่การพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ คือ การมีส่วนร่วม โดยการมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนการแก้ปัญหา การดำเนินการ และการประเมินผล (สาโรชและคณะ, 2542) สอดคล้องกับแนวคิด เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยเพียร์ส และ สตีเฟิล (Pearse & Stiefel, 1979, p. 7) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะทำให้ประชาชนเกิดการพึ่งพาตนเอง และเกิดความเชื่อมั่นในการดำเนินงานโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อเป็นการกระตุ้นให้โรงเรียนเห็นความสำคัญต่อการพัฒนาสุขภาพ ความสำเร็จของการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของภาคีทุกส่วนในสังคม ประสานความร่วมมือ มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับสุขภาพสำหรับนักเรียน ผู้ปกครองบุคลากรในโรงเรียน องค์กรท้องถิ่น และชุมชน

อย่างแท้จริง เพื่อสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งขึ้น เพราะความร่วมมือจากทุกฝ่ายจะช่วยกันระดมความคิดในการจัดการกับปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ (กรมอนามัย, 2543)

จังหวัดจันทบุรีได้เริ่มดำเนินงานโครงการ โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2541 โดยกำหนดให้ทุกอำเภอดำเนินการโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ในเขตพื้นที่เทศบาลเมืองขลุง จึงได้เริ่มดำเนินการโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพขึ้นในโรงเรียน จำนวน 3 แห่ง ได้แก่โรงเรียนเทศบาลขลุง (บูรวิทย์าคาร) โรงเรียนอานวยศึกษา และโรงเรียนศรีฤทัย ซึ่งจากการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพที่ผ่านมา มีโรงเรียนที่สามารถดำเนินงานโครงการได้ตามเกณฑ์ แต่โรงเรียนบางแห่งยังไม่สามารถดำเนินงานได้ตามเกณฑ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงระดับของการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน รวมไปถึงศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนต่อการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ในเขตเทศบาลเมืองขลุง อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการกำหนดนโยบายของโรงเรียนด้านการส่งเสริมสุขภาพ รวมทั้งเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพให้เกิดความยั่งยืน และมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้นต่อไป

ปัญหาในการวิจัย

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน ต่อการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ อยู่ในระดับใด
2. ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ส่งผลกับการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนต่อการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียน ต่อการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ โรงเรียนต่อการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ จำแนกตาม อายุ เพศ ระดับการศึกษา รายได้ ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับการปฏิบัติงานส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน ต่อการดำเนินงาน โครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เขตเทศบาลเมืองขลุง อำเภอบึง จังหวัดจันทบุรี

สำหรับตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่

- เพศ
- อายุ
- ระดับการศึกษา
- รายได้
- ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับการปฏิบัติงานส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน
- การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

2. ตัวแปรตาม คือ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ โรงเรียนต่อการดำเนินงาน โครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ประกอบด้วย

- ด้านการค้นหาปัญหาและสาเหตุปัญหา
- ด้านการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- ด้านการลงทุนและปฏิบัติงาน
- ด้านการติดตามและประเมินผลงาน

ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัยครั้งนี้มีประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ คณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนของโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ในเขตเทศบาลเมืองขลุง จำนวน 3 แห่ง ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครู บุคลากรในโรงเรียน นักเรียน และประชาชน ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 81 คน (คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนปี พ.ศ. 2553)

ขอบเขตด้านระยะเวลา ในการวิจัยครั้งนี้ทำการวิจัยและเก็บข้อมูลในช่วงตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ถึงเดือนธันวาคม 2553

นิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วมการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ หมายถึงการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพ ในการวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาเพื่อค้นหาปัญหาและสาเหตุปัญหา การวางแผนงานดำเนินกิจกรรม การลงทุนและปฏิบัติงานและการติดตามและประเมินผลงานการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุปัญหา หมายถึงการมีส่วนร่วมในการประชุม เพื่อสำรวจเก็บรวบรวมข้อมูล ค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา รวมทั้งการวางแผนนโยบายการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม หมายถึงการมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และตัดสินใจเลือกปัญหา จัดทำแผนปฏิบัติงาน กำหนดงบประมาณ วิธีการและกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา วางแผนประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานอื่น วางแผนประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบ

การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน หมายถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้งด้านการปฏิบัติงาน การจัดหางบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การประสานงานร่วมกับชุมชนหรือหน่วยงานอื่น การประชาสัมพันธ์การดำเนินงานโครงการฯ รวมถึงการชักชวนผู้อื่นให้เข้าร่วมดำเนินงานโครงการฯ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นขณะดำเนินงานตามโครงการฯ

การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน หมายถึงการมีส่วนร่วมในการควบคุมตรวจสอบเอกสารดำเนินกิจกรรมทั้งหมด เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่พบจากการดำเนินงาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างคณะกรรมการ

คณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน หมายถึงนักเรียน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครู บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข บุคลากรองค์กรส่วนท้องถิ่น ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน

โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ หมายถึงโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ในเขตเทศบาลเมืองขลุง จำนวน 3 แห่ง

อายุ หมายถึงอายุของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน นับเป็นปีเต็ม ส่วนที่เกินให้นับเป็นอีกหนึ่งปี แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ อายุต่ำกว่า 16 ปี, 16 - 40 ปี และ 40 ปีขึ้นไป

เพศ หมายถึงเพศของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน แบ่งเป็น ชาย และหญิง

รายได้ หมายถึงรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน แบ่ง 3 ช่วง คือ รายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท, ระหว่าง 10,001 - 20,000 บาท และ 20,000 บาทขึ้นไป

ระดับการศึกษา หมายถึงการศึกษาขั้นสูงสุดของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ 1.ต่ำกว่าปริญญาตรี 2.ปริญญาตรี 3.สูงกว่าปริญญาตรี

สถานภาพการทำงาน หมายถึงสถานภาพของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน ว่าเป็นตัวแทนมาจากภาคส่วนใด แบ่งเป็น 1.ภาคโรงเรียนประกอบด้วย นักเรียน ครู/บุคลากรในโรงเรียน และ ผู้ปกครอง 2.ตัวแทนภาคสาธารณสุขประกอบด้วย เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และ อาสาสมัครสาธารณสุข 3.ตัวแทนภาคองค์กรส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน และบุคลากรองค์กรส่วนท้องถิ่น

ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับการปฏิบัติงานส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน หมายถึงประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน เช่น การรณรงค์ใช้เกลือออก การส่งเสริมการออกกำลังกาย การรณรงค์ป้องกัน โรคเอดส์

การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ หมายถึงการที่คณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ทั้งจากทางจดหมาย การประชุม ประกาศของโรงเรียน ฯลฯ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำวิจัย

1. ได้ทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนต่อการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ
2. ได้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนต่อการดำเนินงานโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ
3. เพื่อนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย ของโรงเรียนด้านการส่งเสริมสุขภาพ
4. เพื่อนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้นต่อไป